

DE DATERING VAN DE DUINKERKE III-B TRANS- GRESSIE EN HET DIJKSYSTEEM TEN NOORDEN VAN BRUGGE

door

NICOLE PANNIER

De problemen in verband met de Duinkerke III transgressie hebben reeds een uitgebreide en interessante literatuur doen ontstaan. De verschillende artikels die dit probleem benaderen kunnen grosso-modo in twee kategoriën ondergebracht worden.

Enerzijds, die publikaties welke het werk zijn van historici, hoofdzakelijk gebaseerd op geschiedkundig materiaal en interpretatie. Anderzijds, artikels geschreven door bodemkundigen, als resultaat van boringen en wetenschappelijke onderzoeken, uitgevoerd in het kader van de bodemkartering van België¹.

Het feit dat twee verschillende soorten bronnen en twee verschillende methoden gebruikt werden, heeft tot gevolg dat genoemde studies in sommige van hun besluiten tegenstrijdig zijn².

Wij hebben gepoogd deze beide werkwijzen aan mekaar te toetsen, het vooropgestelde materiaal te vergelijken. Uit deze confrontatie is een nieuwe zienswijze gegroeid over de datering van de Duinkerke III-B faze, met een

(1) De bodemkartering van België staat o.l.v. R. Tavernier, hoofd van het Centrum voor Bodemkartering te Gent (I.W.O.N.L.). Over de werkwijze, de doeleinden, de verwezenlijkingen van deze onderneming, zie J. Amerijckx, *De Bademkartering in België*, de Aardrijkskunde, nr. 61, 1964(2), blz. 109-116.

(2) Wat de studies uit die eerste, geschiedkundige, categorie betreft, verwijzen wij voornamelijk naar de publikaties van A. Verhulst, omtrent de vorming van de Vlaamse kustvlakte. o.a. *Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200*, Bijdr. der Nederl. XIV, 1959, blz. 1-37; *Histoire du paysage rural en Flandre de l'époque romaine au XVIIe siècle*, Coll. Notre Passé, Brussel, 1966; *Middeleeuwse Inpolderingen en Bedijkingen in het Zwin*, Bull. Soc. Belge Géogr., XXVIII, 1959, blz. 21-54.

In de tweede categorie hebben wij voornamelijk gebruik gemaakt van de werken van J. Amerijckx, o.a. *Ontstaan en evolutie van het Zwin in België*, Natuurwet. tijdschr., XXXIV, Gent, 1953, blz. 99-110; *Bodem en bewoning in de zeepolders*, Natuurwet. tijdschr., XI, 1958, blz. 176-193, van R. Tavernier, *De jongste geologische geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte*, Handel. Mij. Gesch. Oudh. te Gent, nieuwe reeks, deel 3, 1948, blz. 107-115. Tenslotte van een aantal artikels geschreven in samenwerking: F. Moorman-J. Amerijckx, *De Bodemgesteldheid van de Zeepolders*, Verslagen en Navorsingen, 1950, blz. 37-61 — R. Tavernier-J. Amerijckx, *Kust, Duinen, Polders* (met bijdrage van F. Snacken en D. Farasyn) in Atlas van België, kaart 17, Kon. Acad. van België, 1969.

Het artikel van J. Amerijckx en A. Verhulst, *Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte*, Handel. Mij. Gesch. Oudh. te Gent, nieuwe serie, XII, 1958, blz. 1-24, vormde het vertrekpunt van de hele Duinkerke III problematiek.

Wij danken Prof. A. Verhulst en Prof. J. Amerijckx van harte voor hun bereidwillige hulp en vriendelijke raadgevingen.

aantal vrij nieuwe conclusies omtrent de bedijkingsgeschiedenis van het gebied ten N.O. van Brugge, in verband met deze B faze.

In de eerste helft van de XIe eeuw had men, voor het eerst in de Vlaamse kustvlakte, aan dijkbouw op grote schaal gedaan. Dit gebeurde ter gelegenheid van een reeks zee-overstromingen, die dit gebied teisterde rond de jaren 1014-1042, de Duinkerke III-A faze³. Louter defensieve dijkbouw echter, dijkbouw „a posteriori”, slechts uitgevoerd nadat de zee, vnl. het IJzerestuarium, waar het zeegeweld het hevigst was, haar grootste uitbreiding had gekend⁴.

Enkele decennia later begint een nieuwe reeks overstromingen, die voornamelijk katastrofaal zou zijn voor het gebied ten N.O. van Brugge. De Duinkerke III transgressie kent een tweede faze, een B faze⁵.

Ons inziens echter, reageerden de bewoners van het oostelijk deel van de kustvlakte, in tegenstelling met wat in de eerste helft van de XIe eeuw gebeurde, vóór dat de transgressiefaze haar maximale uitbreiding kende, zodat hun dijken niet meer zo volledig defensief, maar reeds gedeeltelijk preventief waren. Hier mag van dijkbouw „a priori” gesproken worden.

We moeten ons een transgressiefaze voorstellen als een natuurverschijnsel dat zeer geleidelijk evolueert en het gevolg is van een langzaam stijgen van de zeespiegel, dat de vloedlijn telkens meer landinwaarts verplaatst⁶. Wanneer nu de bewoners van de door de zee bedreigde gebieden, langs de zeekust en de oevers van de Sincfal⁷, vaststellen dat hun gronden regelmatig

(3) Over de Duinkerke III-A faze, zie A. Verhulst, *Historische geografie... tot omstreeks 1200*, blz. 10 e.v.; R. Boterberge, *Historische geografie van het overstromingsgebied van de IJzer in de Middeleeuwen*, Handel. Mij. Gesch. Oudh. te Gent, nieuwe serie, XVI, 1962, blz. 74 e.v.

(4) Over de manier waarop oude dijken, zoals de Oude Zeedijk, de dijk van de Blankenbergse Watering en de Blankenbergse dijk, gebouwd werden, weet men niet veel. Ze werden heel waarschijnlijk niet ineens opgeworpen, maar slechts fractioneel samengesteld. Eerst werden de gevaarlijkste krekken afgesloten, en naarmate de overstromingen zich uitbreidden, werden de verschillende afsluitingen verbonden en de dijken opgehoogd. (zie R. Boterberge, *o.c.*, blz. 78). Dat men echter juist die eerste dijkfracties ging bouwen om de reeds overstroome krekken af te dammen, dat op verschillende plaatsen aan de binnenkant van die dijk D III-A sedimenten voorkomen (R. Boterberge, *o.c.*, blz. 78), afgezet vóór dat de geul afgegrensd werd, en, dat slechts op één plaats langs de Oude Zeedijk een dijkdoorbraak kon geïdentificeerd worden (zie Bodemkaart 36 - Nieuwpoort, tussen de Wolpenweg en de Bommelaervaart), dit alles zou er moeten op wijzen dat die dijken niet bestonden vóór het IJzerestuarium zijn grootste expansie kende.

(5) Over de reeks Duinkerkeiaanse transgressies, zie J.P. Bakker, *The significance of Physical Geography and Pedology for Historical Geography in the Netherlands*, Ts. voor Econ. en Soc. Geografie, okt. nov. 1958, blz. 214-226; idem, *Transgressionsbhzzen und Sturmflutfrequenz in den Niederlanden in historischer Zeit*, Deutscher Geographentag, Würzburg, 1957, blz. 232-38.

(6) zie H. Jaeger, *Historische Geographie*, in Westermann's Das Geographisches Seminar, Braunschweig, 1969, blz. 37-39; A. Bennema, *Bodem- en Zeespiegelbeweging*, Boor en Spade, VII, 1954, blz. 51 e.v.

(7) Sincfal: naam voor de oude zeegeul bij Kadzand, ontstaan waarschijnlijk ten gevolge van de Duinkerke II of Vroegmiddeleeuwse Transgressie, die van de IVe tot de VIIIe eeuw de Vlaamse kustvlakte volledig overstroome (zie A. Ver-

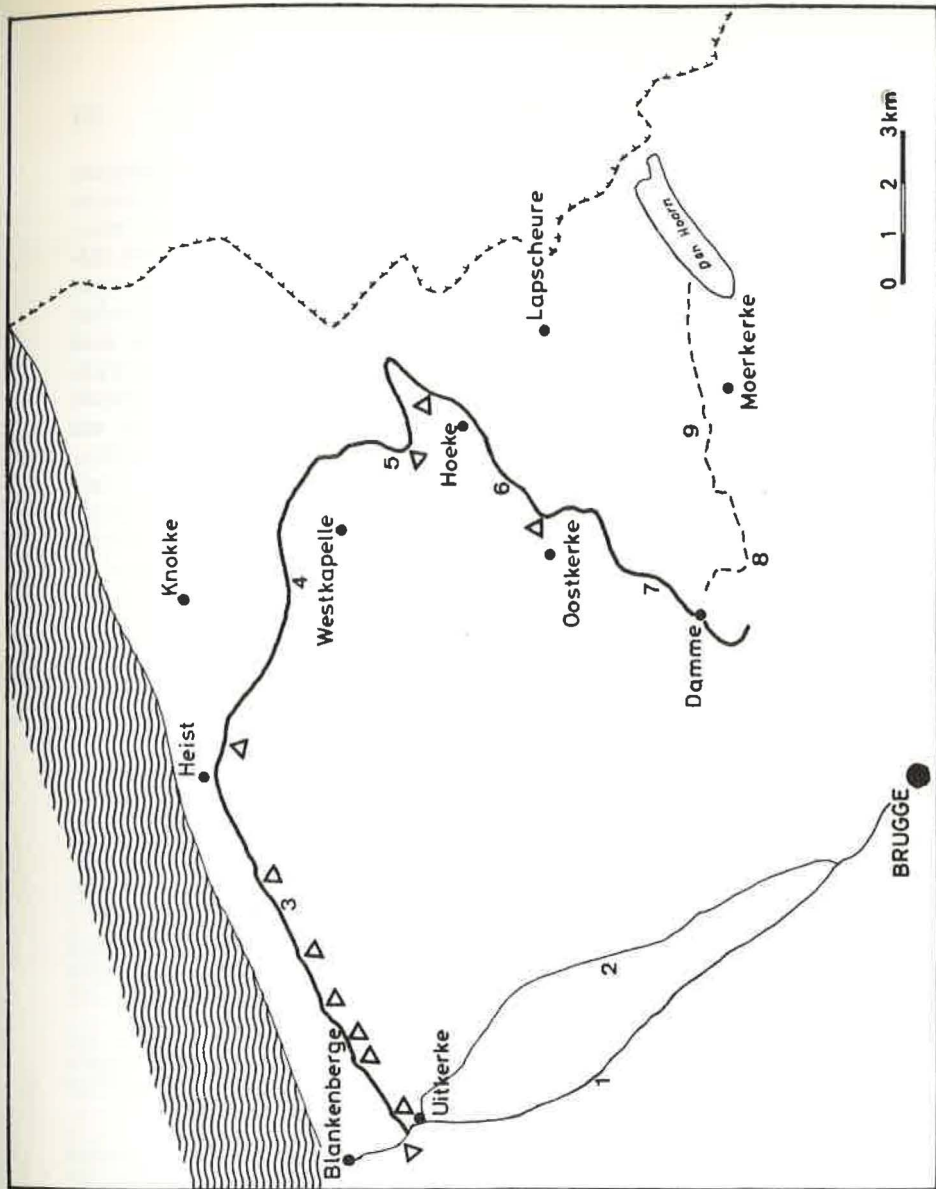

fig. 1 - Het dijksysteem ten noordoosten van Brugge tot ca 1200

1. Blankenbergse dijk (XIe eeuw)
2. Dulle Weg (XIe eeuw)
3. Evendijk (tussen ca. 1100 en 1134)
4. Kalvekedijk (idem)
5. Bloedlozendijk (idem)
6. Krinkeldijk (idem)
7. Dijk van de Romboutswerve (idem)
8. Branddijk (na 1180)
9. Damweg (na 1180)

△ Dijkdoorbraken.

STADSARCHIEF
— GENT —

en steeds meer door de zee overstromd worden, besluiten ze in te grijpen. Misschien herinneren ze zich de catastrofe van de vorige eeuw en willen ze handelen vóór het te laat is, vóór dat het water opnieuw hun dorpen overstroomt. Slechts een klein strookje grond langs de kusten prijsgevend, beginnen ze een lange, boogvormige dijk te bouwen, die het zeewater moet tegenhouden. In verband met die dijkbouw denken we te mogen spreken van een semi-collectieve, semi-individuele dijkbouw: met hetzelfde doel voor ogen — een nieuwe catastrofe vermijden — wordt door de verschillende bevolkingskernen, waarschijnlijk elk op hun eigen grondgebied, onder het oog van de belanghebbenden en de onderhoudsplichtigen, een stuk dijk gebouwd⁸. Al die verschillende fracties werden dan waarschijnlijk tot één geheel verenigd. Zo ontstond, vóór dat de Duinkerke III-B fase haar hoogtepunt bereikte, een grote boogvormige dijk, aanleunend op de Blankenbergse dijk van de D III-A, van Uitkerke tot Knokke (Evendijk), van Knokke tot Hoeke (Kalveketen- en Bloedlozendijk), van Hoeke tot Damme (Krinkeldijk en dijk van de Romboutswerve), om te eindigen op een hoger gelegen zandrug ter hoogte van Koolkerke. Het opzet van de bevolking lukte: de dijk hield stand. De grote overstroming van 1134 zou er slechts in slagen enkele stukken van de dijk te doorbreken⁹. Het ganse gebied dat eens door de Duinkerke III-A overstroomd werd, bleef gespaard.

Dit alles heeft ons tot een *vervroegde datering van het begin van de Duinkerke III-B fase* gebracht. Wij zijn nl. geneigd deze te laten aanvangen met die eerste, nog weinig belangrijke hoge vloed die de kustbewoners tegen het nakende zeegevaar waarschuwden en die hen dus tot dijkbouw aanzetten.

Prof. Verhulst geeft 1134 als begindatum¹⁰. Talrijke teksten vermelden

hulst, *Middelouwe inpolderingen...*, blz. 21). Volgens J. Amerijckx zou die zeearm slechts in de eerste helft van de XIe eeuw, gedurende de D III-A fase, ontstaan zijn. (*Ontstaan en evolutie van het Zwin...*, blz. 100). Het is in de bedding van die oude Sincfal dat het latere Zwin zich gedeeltelijk zou uitschuren.

(8) A. Verhulst, *Historische Geografie... tot omstreeks 1200*, blz. 15. Van een werkelijke collectieve dijkbouw, onder centrale leiding, mag men slechts beginnen spreken op het einde van de XIIe eeuw, in verband met de activiteiten van Filips van den Elzas (1180: stichting van Damme).

(9) zie fig. 1.

De bodemkundigen hebben aan de landzijde van die dijk talrijke overslaggronden gevonden die getuigen dat deze dijk, in tegenstelling met de oudste van de XIe eeuw, op talrijke plaatsen doorbroken werd. Dit toont o.i. aan dat die dijk reeds bestond vóór de maximale uitbreiding van de D III-B. In 1134, hoogtepunt van die fase en enige overstroming voor die periode in teksten vermeld, hebben die dijken een werkelijk zeeverende rol gespeeld en, tengevolge van een te sterke waterdruk, zijn ze op sommige plaatsen bezweken.

- langs de *Blankenbergse dijk*: één dijkdoorbraak, ter hoogte van Uitkerke dorp. (Bodemkaart 10 E - Blankenberge).
- langs de *Evendijk*: zeven dijkdoorbraken (Bodemkaart 11 W - Heist).
- langs de *Bloedlozendijk*: één dijkdoorbraak ter hoogte van de grens Westkapelle-Hoeke (Bodemkaart 11 E - Westkapelle en het Zwin).
- langs de *Krinkeldijk*: twee dijkdoorbraken, één ter hoogte van de oude „Fort Frederik” (Bodemkaart 11 E - Westkapelle en het Zwin) en één ter hoogte van Oostkerke (nog niet gekarteerd - zie fig 8 van het artikel *Kust, Duinen, Polders*, van R. Tavernier - J. Amerijckx, blz. 16).

(10) *Historische Geografie... tot omstreeks 1200*, blz. 29.

inderdaad hoe onze kusten in dit jaar door stormvloeden geteisterd werden¹¹. Wij zouden 1134 eerder als *hoogtepunt*, als climax van de transgressiebeweging beschouwen. Het *begin* van die transgressie plaatsen we dan enkele tientallen jaren vroeger, *ca.* 1100. Dit is natuurlijk louter hypothetisch, daar we dit door geen enkele tekst kunnen bewijzen. We durven het nochtans afleiden uit het bestaan van die grote zeedijk, welke langs de kust en de oevers van de Sincfal, vóór 1134 gebouwd werd. Als we zo goed over 1134 ingelicht zijn, dan is dat heel waarschijnlijk omdat deze stormvloed het defensieve dijksysteem doorbrak, het achterliggende land, dat men veilig dacht, overstroomde en de bevolking bedreigde.

Het is niet denkbeeldig dat zowel vóór als ná 1134 — het jaar dat we als climax van die faze aanzien — nog verschillende hoge vloedden voorkwamen. Dat ze echter niet opgetekend werden is te wijten aan het feit, dat de hoge vloedden telkens weer tegengehouden werden door het opgeworpen defensiesysteem, en dus geen voldoende indruk maakten op de bevolking. Zo weten we bijvoorbeeld dat in 1163, 1170 en 1196 stormvloedden de Noord-Hollandse kusten teisterden, en daar schade aanrichtten¹². Ook de

(11) „*Magna inundatio maris IV non. Octobris, feria V, luna XII*” 1134, Ann. Blandinienses, uitg. Ph. Grierson, Les Annales de St. Pierre de Gand et de St. Amand, CRHB, Brussel, 1937, blz. 40 — „*Maxima inundatio aquarum in multis locis facta est Kalendis Octobris*” 1135, Ann. Egmundani, uitg. Pertz, MGH.SS.XVI, blz. 454; uitg. Oppermann, Fontes Egmundenses, Utrecht, 1933, blz. 149 — „*Kalendis Octobris in tempestate noctis silentio, motus magnus factus est in mari, ita ut litora sua preteriret, et tamen in se iterum resideret. Sequenti vero nocte primo crepusculo, cum omnis impetu terminos egrediens omnia circumquaque, id est villas, castella, aecclesias ita pessumdedit, ut tres comitatus, id est Walecras, et Wales et Brebant cum homine et pecore penitus exterminaret.*” 1134, Anselmi Gemblacensis Continuatio, uitg. Bethmann, MGH.SS.VI, blz. 384 — „*Ventus nimis 5 Kal. Novembris qui turres et edificia multa diruit. Mare terminos suos egressum partem Flandriarum cum habitatoribus suis inopinatus submersit.*” 1135, Sigeberti Chronographia Auctarium Laudunense, uitg. Bethmann, MGH.SS.VI, blz. 446 — „*In Flandria mare noctu redundavit, et per 7 miliaria repente diffusum, basilicas et turres atque tuguria pariter operuit et innumera hominum milia utriusque sexus et ordinis et condiciones pari periculo absorbit.*” 1134, Ex Ordericis Vitalis Historia Ecclesiastica, uitg. Waitz, MGH.SS.XXVI, blz. 27 — „*Hoc anno transcendit mare terminos suos in ultimis partibus Flandriae et submersit insulas multas cum hominibus.*” 1135, Ann. Laubienses et Cont., uitg. Waitz, MGH.SS.IV, blz. 22 — „*Aestu maris insolito motu terminos suos transgreditur, et tres comitatus Qualecras (Walcheren), Gulle (Goyland terra, in qua Naarden) et Zewan (Zeevang terra ob occidente Flevi) penitus exterminaret.*” 1137, Ann. Leodienses-Fossenses, uitg. Waitz, MGH.SS. IV, blz. 30.

In de verschillende teksten varieert de datering. Meestal wordt 1134 als overstromingsjaar aangegeven. Soms toch spreekt men van 1135 of 1137. C. Dekker heeft in zijn doctoraal proefschrift „Historische Geografie van Zuid-Beveland” (ter perse) echter vrij overtuigend aangetoond dat 1134 wel degelijk „het” overstromingsjaar is geweest.

Naast deze teksten bestaan er nog een aantal andere, die ook de catastrofe van 1134 vermelden. Uit het kritisch onderzoek is echter gebleken dat deze teksten ofwel onbetrouwbaar, ofwel niet oorspronkelijk zijn.

(12) 1163 (21 dec.) „*Eodem anno in festivitate sancti Thomae apostoli maxima inundatio maris et fluctuum in multis locis facta est, adeo ut in quibusdam villis Holtlandiae quae maris nimis vicina est, nulla domus tuta remaneret.*” Ann. Egmundani, uitg. Pertz, MGH.SS.XVI, blz. 463; uitg. Oppermann O., Fontes Egmundenses, Utrecht, 1933, blz. 169.

Vlaamse kusten moeten in deze jaren hoge vloedén gekend hebben. Deze worden echter in geen enkele betrouwbare Vlaamse bron vermeld¹³, heel waarschijnlijk omdat ze juist aan onze kusten, voorzien van een efficient defensiesysteem, geen schade aangericht hebben¹⁴.

Het feit dat Damme pas in 1180¹⁵, ongeveer 50 jaar na de enige stormvloedvermelding en de vorming van het Zwin, officieel werd gesticht als zeehaven — „quod ibidem *portus maris* poterat esse”¹⁶ — is voor ons het bewijs, dat op dat ogenblik het Zwin nog een werkelijke zee-arm was, diep genoeg om regelmatige scheepvaart toe te laten, en nog steeds aan getijden en hoge vloedén onderhevig. Anders zou de stichting van die stad, op dat ogenblik en op die plaats, geen zin gehad hebben. De oprichting van andere havens en aanlegplaatsen langs de Zwinarm, meer zee-wards — Mude, eerste vermelding 1213¹⁷, Monnikrede 1226¹⁸ en Lamminsvliet (Sluis) 1290¹⁹ — zijn o.i. de eerste duidelijke tekenen dat het waterpeil van het Zwin daalt, dat Damme haar functie als zeehaven verliest en dat de regressie reeds volop aan gang is.

Het einde van de Duinkerke III-B fase mag dus zeker niet vóór 1180 geplaatst worden, alhoewel geen teksten bewaard bleven die ons spreken over stormvloedén aan de Vlaamse kusten na 1134. Ook het feit dat pas

1170 (1 nov.) „Eodem anno circa festum omnium sanctorum ventus maximus erat, quem inundatio maxima secuta est, adeo ut usque ad muros civitates Traiectensis fluxerit mare et refluxerit...” Ann. Egmondani, uitg. Pertz, MGH.SS.XVI, blz. 467; uitg. O. Oppermann, Fontes Egmondenses, blz. 180.

1196. Omtrent die stormvloed, zie Gottschalk M.K.E., *De Zanddijk bij Egmond en zijn legenden*, KNAG, Geografisch tijdschr. III, 1969, nr. 2, blz. 115 — idem, „Le défrichement et l'agriculture au Moyen Age”, Chateau Gaillard IV, Gent 18-25 aug. 1968, blz. 56.

(13) De enige vermelding van een stormvloed in Vlaanderen in die periode vinden we in de Ann. Laubienses: 1164 „*Exundatione maris Flandriae perierunt homines plusquam undecim milia*” uitg. Waitz, MGH.SS.IV, blz. 24.

Wel vinden we voor datzelfde jaar talrijke stormvloedvermeldingen, maar dan met betrekking tot de Noordwestduitse kustvlakte. (zie Weikinn, C., *Quellentexte zur Witterungsgeschichte Europas*, deel 1, Berlijn, 1958, blz. 60-62). De betrouwbaarheid van dit enig gegeven kan dus wel betwijfeld worden. Misschien heeft de continuator van Lobbes geografische gegevens verward, wat nog meer voorkomt in die periode.

(14) Vergelijk M.K.E. Gottschalk, *Le défrichement et l'agriculture au Moyen Age*, Chateau Gaillard IV, Gent, 18-25 aug. 1968, blz. 58: „Il est bien curieux que pendant la période depuis 1134 jusqu'à 1214 la côte flamande n'eût pas à souffrir de grandes inondations. Cela ne peut s'expliquer par la rareté des sources, qui pourrait donner une idée fautive de la situation; bien des sources mentionnent des débordements de rivières en Belgique à la même époque”.

(15) Van Werveke H., *De economische politiek van Filips van den Elzas (1157/58 tot 1195)*, Mededelingen koninklijke Vlaamse Acad. voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren, XIV, n° 3, Brussel, 1952, blz. 7.

(16) *Chronicon Comitum Flandrensium*, uitg. J. de Smet, Recueil des chroniques de Flandre, I, Coll. de chroniques belges inéd., Brussel, 1837, blz. 105.

(17) Desmet A., *L'origine des ports du Zwin...*, in *Etudes dédiées à la mémoire de Henri Pirenne*, Brussel, 1937, blz. 132.

(18) *ibidem*, blz. 135.

(19) *ibidem*, blz. 139.

na 1180 de eerste inpolderingen ten zuidoosten van Damme plaats grepen, wijst in die richting ²⁰.

Anderzijds durven we beweren dat het *ganse dijksysteem, van Uiterkerke tot Damme, in één maal en vóór de hevige overstromingen van 1134* — tussen ca. 1100 en 1134 dus — werd aangelegd. Hierin wijken wij enigszins af van de zienswijze van Prof. A. Verhulst.

Volgens hem moet men in het bouwen van die zeedijk twee fazen onderscheiden ²¹. Een eerste fase onmiddellijk bij het begin van de transgressie, dus ca. 1134. Op dit ogenblik zouden verschillende dijkstukken gebouwd worden, of eerder nog, zouden misschien reeds bestaande dijkstukken tot één groot geheel verenigd worden. Dit echter alleen tot Hoeke. Zo zou het achterland van Oostkerke-Westkapelle van overstromingen gespaard blijven, terwijl precies waar de dijk eindigt, dit zou dan ter hoogte van Hoeke zijn, de D III-B met volle kracht toeslaat, in 1134 een diepe geul uitschuurt en gans het gebied Moerkerke-Lapscheure overstroomt. Waarom werd die dijk niet verder gebouwd? Omdat het gebied ten zuiden van Hoeke door de Duinkerke III-A niet werd overstroomd en men het dus onnodig achtte het tegen een nieuwe transgressie te beveiligen ²².

De afwezigheid van een zeeverende dijk ten zuiden van Hoeke, in de richting van het latere Sluis, is zeker de oorzaak van de Zwinvorming. Dit bewijst echter *niet* dat het dijkstuk Hoeke-Damme op dat ogenblik niet bestond!

Prof. Verhulst neemt namelijk aan dat deze dijk — en dat is dan voor hem de tweede fase in de dijkbouw langs het Zwin — slechts rond 1170, op het initiatief van Filips van den Elzas gebouwd werd, waarschijnlijk in het kader van de stichting van Damme ²³.

We menen echter, aan de hand van een aantal gegevens, te mogen beweren dat die dijk ongeveer op hetzelfde ogenblik als het Uiterkerke-Hoeke stuk, en ongetwijfeld vóór de grote doorbraak van 1134, gebouwd werd ²⁴.

De zienswijze van Prof. Verhulst steunt hoofdzakelijk op twee teksten die we hier wat nader willen bespreken.

Een eerste tekst komt uit een oorkonde van het kapittel van Sint-Doonaas ²⁵. Volgens dit stuk zou Filips van den Elzas, in 1174, een stuk grond, toebehorend aan het kapittel, onteigend hebben op het grondgebied van

(20) Verhulst A., *Middeleeuwse inpolderingen...*, blz. 24.

Naast de natuurlijke regressie van het zeewater, speelden ook de veelvuldige bijkingen langs de Zwinoevers een grote rol in de verzanding van die geul.

(21) Verhulst A., *Historische geografie...* 1200, blz. 22 e.v.

(22) idem, *Middeleeuwse inpolderingen...*, blz. 23.

(23) ibidem.

(24) vgl. Amerijckx J., *Ontstaan en evolutie van het Zwin*, blz. 102: „Vanaf Damme in noordelijke richting wordt nl. de uitbreiding van de D III-B fase begrensd door deze dijk die van Uiterkerke naar Damme loopt over Heist-Knokke-Westkapelle-Hoeke en Oostkerke, en die uit verschillende stukken bestaat, welke mogelijk elk afzonderlijk maar ongeveer gelijktijdig werden gebouwd.”

(25) Origineel in Brugge, Bisdóm, fonds St. Donaas, anno 1174: „*Quoniam pro terra Sancto Donatiano quam in faciendo fossato occupari iussi in parrochia de Ostkerca...*”

Oostkerke. Dit met als doel: „... *in faciendo fossato*”. In ruil zal de graaf aan het kapittel een blijvende vergoeding geven, dewelke we trouwens in de grafelijke rekening van 1187 terugvinden. „... Sancto Donatiano pro terra cambita in Swen 2 L.”²⁶. Die tekst bewijst wel dat er in 1174 grafelijke werken aan de gang waren in de omstreken van Oostkerke. Mag men daaruit echter afleiden dat die werken in verband staan met dijkbouw?

Fossatum heeft bij Niermeyer²⁷ een dubbele betekenis:

1. fossé - canal - douve.
2. digue - rempart - levée de terre.

Prof. Verhulst heeft hier duidelijk de tweede betekenis gebruikt, en het graven van die gracht in verband gebracht met het opwerpen van een dijk.

Van diezelfde tekst bestaat er nog een tweede interpretatie. Die vinden we bij R. De Keyzer²⁸. „*In faciendo fossato*” vertaalt hij als „om een gracht te graven”. Maar die gracht van De Keyzer heeft niets met een dijk te maken, wel moet zij dienen bij de ontwatering van het gebied rond Oostkerke. Dit was door het afgrendelen met dijken een moeilijk probleem geworden voor die streek²⁹.

Diezelfde tekst van 1174 is dus vatbaar voor een dubbele interpretatie. Op het eerste gezicht bestaat er geen enkele reden om de éne zienswijze boven de andere te verkiezen. Een ontegensprekelijk bewijs voor dijkbouw aan de noordelijke oever van de Zwinarm is die tekst dus zeker niet!

De tweede tekst waarop de zienswijze van A. Verhulst enigszins steunt, is een passage uit de „*Chronicon Comitum Flandrensium seu Flandria Generosa*”.

Volgens die kroniek zou Floris II, graaf van Holland, in het kader van het vredesverdrag van 1168, duizend dijkwerkers aan Filips van den Elzas beloofd hebben. Zij moeten instaan voor het bouwen van dijken in de streek rond Brugge en Damme³⁰.

Eerst dient opgemerkt te worden, dat in de oorspronkelijke tekst van het verdrag deze passage, waarin dijkwerkers beloofd worden, niet voorkomt³¹. Wat echter niet noodzakelijk betekent dat aan die passage alle gezag moet ontkend worden. A. De Smet³² spreekt van „un fond de

(26) Verhulst-Gysseling, *Le compte général de 1187*, CRHB, Brussel, 1962, blz. 177.

(27) Niermeyer, *Media Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1954, blz. 449.

(28) De Keyzer R., *De ontwatering ten Noorden van Brugge vóór 1421*, Rond de Poldertorens, 1964 (4), blz. 129. De eerste betekenis van *fossatum* (cfr. Niermeyer) wordt hier gebruikt: een gracht.

(29) A. Verhulst vermeldt zelf in een voetnoot dat twee verschillende interpretaties van dezelfde tekst mogelijk zijn: „Het graven van deze gracht (1174) kan in verband staan met de aanleg van een dijk of met de afwatering van het bedijkte land”, *Historische geografie... onstreeks 1200*, blz. 26, voetnoot 1.

(30) uitg. J. de Smet, blz. 105: „*Item et quod Florentius provideret de mille ageratoribus, vulgariter dychers, qui promontoria et ageres in Flandria juxta Brugis ita facerent, ne mare Brugis et territorio circumcirca jacenti ammode noceret.*”

(31) Kluit A., *Historica Critica comitatus Hollandiae et Zeelandiae*, t. II, pars 1, n° XXXII, Middelburg, 1777-84, blz. 184-93.

(32) De Smet A., *L'origine des ports...*, blz. 129.

vérité" en ook H. Van Werveke³³ beschouwt de tekst als enigszins betrouwbaar.

Men kan, wat het verhaal van de Chronicon betreft, twee fazen onderscheiden in het werk van de dijkwerkers:

1. "... comes Hollandiae mittit ... amplius quam mille aggeratores ... *ad dykos ac gurgites juxta Dam et Brugas obstruendos.*"
2. "... *promontoria fecerunt a Dam usque Lamminsvliete et usque Rodenburgh ...*" (na 1180)

Het is vooral in die eerste passage dat men een bewijs van dijkbouw omstreeks 1170 langs de noordelijke Zwinoever ziet.

Nu heeft een onderzoek van de gebruikte woordenschat en de formulering van beide teksten ons tot de volgende conclusie gebracht: indien we, in het tweede geval, werkelijk voor nieuwbouw staan: „*fecerunt promontoria*“, dan kunnen we echter in het eerste geval slechts een herstellen van bestaande, beschadigde dijken zien.

„*Ad dykos ac gurgites obstruendos...*“ zegt de kroniekschrijver.

Bij Niermeyer³⁴ vinden we dat „dykos“ en „gurgites“ respectievelijk „digues“ en „barrages“ betekenen. Terwijl „obstruere“ „versperren, verstoppen, barricaderen“ betekent³⁵. Het is dus volgens ons duidelijk dat die tekst dient geïnterpreteerd te worden als „het herstellen van vernielde dijken“. In dit verband willen we nog wijzen op twee overslaggronden die door de bodemkundigen langs de Krinkeldijk gevonden werden. Eén ten Zuiden van Hoeke, een tweede op het grondgebied van Oostkerke. Ze wijzen duidelijk op dijkdoorbraken³⁶ door de stormvloed van 1134 veroorzaakt.

In de tweede passage zegt de auteur: „*promontoria*³⁷ *fecerunt a Dam usque Lamminsvliete*“. Het gaat hier heel waarschijnlijk over de Damweg-Branddijk die na 1180, ten Zuiden van Damme in de richting „Den Hoorn“ werd aangelegd³⁸.

Het gezag van de twee teksten kan dus zeker betwist worden!

Onze voorstelling, volgens dewelke ook het dijkstuk Hoeke-Damme vóór 1134 werd aangelegd, en de ganse dijk van *Uitkerke tot Damme één geheel* vormt, ook chronologisch, steunt voornamelijk op *geografisch-bo-*

(33) Van Werveke H., *De economische politiek van Filips van den Elzas*, blz. 7.

(34) *Media Latinitatis Lexicon*, blz. 330 en 477.

(35) van Wageningen-Müller, *Latijns Woordenboek*, blz. 642.

(36) zie Bodemkaart 11 E — (Westkapelle en het Zwin). De overslag bij Oostkerke komt niet op de bodemkaart voor. Wel vindt men haar aangeduid op fig. 8 van het artikel „*Kust, Duinen, Polders*“ van Tavernier-Amerijckx, blz. 16.

Overslaggronden: waaiervormige afzettingen van zand of klei, aan de landzijde van een doorbroken dijk (zie Edelman C., *Overslaggronden*, Boor en Spade, I, Utrecht 1948, blz. 142-48).

(37) *Promontoria*: niet bij Niermeyer vermeld. Heeft dus zijn klassieke betekenis behouden: voorbergeerte, kaap, uitloper van een gebergeerte (van Wageningen-Müller). Dezelfde betekenis vinden we terug bij Du Cange, *Glossarium Mediae Latinitatis*. Geen enkele van die betekenissen past hier werkelijk in de vertaling van die tekst. Wij interpreteren *promontoria* dan ook als „een aarde, wal, een dijk“.

(38) A. Verhulst, *Middelleeuwsse inpolderingen...*, blz. 24. - Tavernier-Amerijckx, *Kust, Duinen, Polders*, blz. 15, fig. 7, zie ook fig. 1.

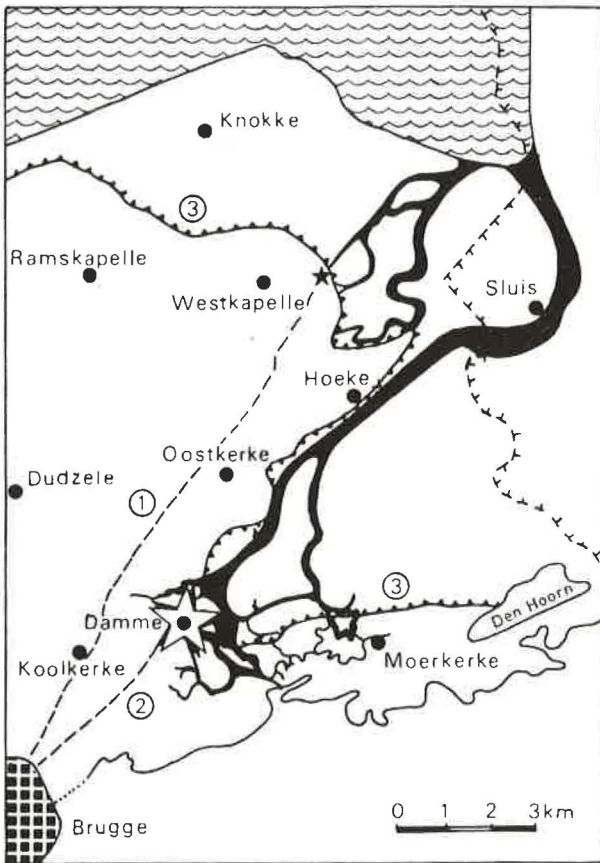

fig. 2 - De voornaamste Duinkerke III-B kreen
(naar J. Amerijckx)

demkundige gegevens, die we voor het grootste deel aan prof. Amerijckx verschuldigd zijn.

Nemen we een ogenblik aan dat de definitieve dijk, door de plaatselijke bevolking opgeworpen, eindigde ter hoogte van Hoeke. Zo'n dijk zou dan, defensief gezien, geen enkele zin gehad hebben. Want, wanneer het zeewater, zoals het in 1134 gebeurt, met volle geweld het binnenland indringt, dan zou het, een Hoeke bereikt, niet alleen de Zwinarm uitschuren, maar ook in noordelijke richting het land binnendringen en de Bloedlozendijk in de rug aanvallen. Er bestaat nl. geen enkele reden waarom het zeewater zich enkel in zuidelijke richting zou uitbreiden. Een dijk die plotseling te Hoeke eindigt, kan niet als defensiesysteem functioneren! Het water zou langs de achterkant van de dijk het land overspoelen.

Opdat een dijk werkelijk doeltreffend zou zijn moet ze een *gesloten* geheel vormen en dáár beginnen en dáár eindigen, waar de natuur of reeds bestaande verdedigingsmiddelen haar rol overnemen. Een voorbeeld daarvan vinden wij bij de Oude Zeedijk in de IJzerstreek. Die dijk begint loodrecht op de kust te Oostduinkerke en reikt tot Lo, het begin van de Vlaamse zandstreek. Daar ligt het terrein wat hoger, de natuur gaat de rol van de kunstmatige zeewering overnemen. Een ander voorbeeld toont ons nog eens duidelijk dat de bewoners van de kuststreek in de XIIe eeuw dit probleem reeds hadden opgemerkt en opgelost: de manier nl. waarop de Damweg-Branddijk werd aangelegd. Ook daar begint de dijk ten zuiden van Damme om slechts te eindigen bij een verheven zandrug ten zuidoosten van Moerkerke, den Hoorn.

Zo ook moest het dijksysteem, tegen de Duinkerke III-B opgericht, een gesloten systeem vormen. Het had immers geen zin die dijk te laten beginnen te Uitkerke, loodrecht op de oude Blankenbergse dijk, om hem plotseling ter hoogte van Hoeke te laten eindigen. Op die manier zou de dijk het zeewater niet kunnen afhouden van Oostkerke en het daarachterliggend gebied. Daarom moest hij ineens opgetrokken worden, langs Oostkerke en Damme tot op een verheven zandrug, ter hoogte van Koolkerke, „de Galpaert”³⁹.

Zo vormde die dijk een grote boogvormige defensie, steunend op de Blankenbergse dijk enerzijds, op de zandrug anderzijds. Gans het achterliggende gebied lag veilig, nergens zou de zee kunnen binnendringen.

Een tweede bewijs voor het bestaan van de dijk Hoeke-Damme vóór 1134, vindt men in de afwezigheid van elke kreek, elke geul, ten noorden van de Zwinarm. Door de bodemkundige opzoekingen werd een uitgebreid geulen- en krekensysteem ten zuiden van het Zwin gevonden over gans het gebied Lapscheure-Moerkerke. In de richting Oostkerke-Westkapelle echter, leverden de boringen niets op dat zou kunnen wijzen op het vroeger bestaan van kreken in dit gebied⁴⁰. Dit is niet normaal. Iets moet de water-vloed tegengehouden hebben. Een natuurlijke grondverheffing? Prof. Ame-

(39) zie fig. 1. vgl. Tavernier-Amerijckx, *Kust, Duinen, Polders*, fig. 8, blz. 16. De Keyzer R., *Naklank over de voordracht over het Zwin*, Rond de Poldertorens, 1967 (2), blz. 51.

(40) zie fig. 2.

rijckx heeft er ons op gewezen dat langs de noordelijke oever van het Zwin, er integendeel een aantal depressies voorkomen, waarlangs het water gemakkelijk had kunnen binnenstromen. We moeten dus het bestaan van een *artificiële zeeuwing* aannemen om die afwezigheid van krekens te verklaren. En deze kan, volgens ons, niets anders zijn dan het dijksysteem Hoeke-Damme.

Ook de twee dijkdoorbraken langs de Krinkeldijk, waarover wij het reeds hoger hadden, steunen onze visie: tengevolge van het grote zeegekweld van 1134, is ook die dijk, zoals het overige deel ervan langs de kust en de Sincfal, op sommige plaatsen bezweken.

Een laatste vraag moet nog opgehelderd worden. Hoe komt het dan dat die dijk zo'n eigenaardig, grillig verloop kent? Waarom die scherpe bocht ten zuiden van Hoeke?

Indien wij aannemen, zoals Prof. Verhulst, dat de bewoners van de kuststreek het werkelijk onnodig achtten het gebied Lapscheure-Moerkerke, dat van de Duinkerke III-A gespaard bleef, te beveiligen⁴¹, en rekening houdend met de techniek van „gesloten systeem”, zou het veel eenvoudiger geweest zijn vanaf Hoeke, langs de vroegere D III-A overstromingsgrens, de dijk tot de Blankenbergse dijk door te trekken. In plaats daarvan krijgen we een kronkelende lijn tot Damme.

Ook zou het veel natuurlijker en gemakkelijker geweest zijn, de dijk recht door te trekken vanaf Hoeke en zo direkt de zandrug „den Hoorn” te bereiken. Dit zou de kortste en meest voor de hand liggende oplossing geweest zijn, die aan de veiligheid van het systeem niets zou afdoen. De eigenaardige zwenking naar links van die dijk moet een reden hebben. Er moest, ten zuiden van Hoeke, een hinderpaal bestaan die het verder doortrekken van de dijk in zuidoostelijke richting onmogelijk maakte. Wij zijn daarom geneigd hier aan te sluiten bij de theorie van R. De Keyzer over het bestaan van een oude D III-A geul, op de plaats van de latere Zwinarm, die deze auteur de „*Budanvliet*” noemt. Die geul zou een uitloper van de Sincfal geweest zijn die, ter hoogte van Hoeke, in zuidelijke richting naar Damme liep⁴². De lokalisatie en de naam van die geul haalt De Keyzer uit een oude oorkonde van 1089 „In parrochia Ostkerca apud Budanvliet”⁴³. Tegen het bestaan van die geul en de benaming ervan kunnen enkele opmerkingen gemaakt worden.

Enerzijds hebben de bodemkundigen nooit het bestaan van die oude geul door hun boringen kunnen bewijzen. Op hun kaarten staat dan ook de grens van de Duinkerke III-A afzettingen ten noordoosten van Brugge,

(41) Verhulst A., *Middeleeuwse inpolderingen...*, blz. 23.

(42) Zie daarover verschillende artikels van R. De Keyzer :

— *Over het Oude Zwin*, Rond de Poldertorens, 1962 (4), blz. 50

— *Mededelingen Hist. geogr. van de Zwinstreek*, Rond de Poldertorens, 1963 (3), blz. 104

— *De ontwatering ten noorden van Brugge...*, Rond de Poldertorens, 1964 (4), blz. 119-22.

(43) Gysseling-Koch, *Diplomata Belgica*, n° 170, deel I, Brussel 1950, blz. 297.

duidelijk meer noordwaarts⁴⁴. Voor De Keyzer is dit echter geen bezwaar: daar het Zwin zich in de bedding van die oude geul zou hebben uitgeschuurd, is het normaal dat men er geen overblijfsel van in de bodem terugvindt; al het D III-A materiaal werd op die plaats, in 1134, gewoon weggespoeld.

Ook Prof. Verhulst heeft het probleem van de Budanvliet kort behandeld⁴⁵. Het is heel waarschijnlijk dat er in de buurt van Westkapelle gedurende de Duinkerke III-A overstroming een krekensysteem gevormd werd. Of echter een geul bestaan heeft ten zuiden van Hoeke, en of die geul de Budanvliet is van 1089? Bij gebrek aan documentatie kan dat, volgens Prof. Verhulst niet met zekerheid bepaald worden. Eigenlijk is het maar van secundair belang of die geul, ten zuiden van Hoeke, al dan niet die Budanvliet was. Essentieel voor ons is echter de vraag, of er daar werkelijk vóór 1134 een kreek bestaan heeft die zó breed was, dat ze het onmogelijk maakte de dijk vanaf Hoeke verder door te trekken. Indien dit werkelijk het geval was, dan wordt de loop van de Krinkeldijk en de dijk van de Romboutswerve duidelijk: men zou dan die dijk langs de noordelijke over van de Duinkerke III-A geul verder doorgetrokken hebben totdat een veilig punt bereikt werd.

Een ontegensprekelijk bewijs voor het bestaan van die oude geul vóór 1134, is voor De Keyzer het feit dat de meeste oude waterlopen in de streek ten noorden van Brugge, in zuidoostelijke richting afbuigen. Ze moesten dus vloeien naar een oude afvoerbedding: de Budanvliet. Met dit systeem van waterlopen, Budanvliet en Sincfal zou de ontwatering van de streek rond Brugge verzekerd zijn⁴⁶.

Niettegenstaande deze theorie wat op losse schroeven staat en veel meer een hypothese is wegens de afwezigheid van elk document, zowel historisch als bodemkundig, zouden we geneigd zijn haar aan te nemen. Alleen het bestaan van dergelijke *binderpaal* zou kunnen verklaren, waarom de dijk plotseling *te Hoeke afzwenkt* en op een *grillige* manier tot aan Damme loopt. De techniek van die tijd liet eenvoudig niet toe de geul van de ene oever naar de andere af te dammen.

Van het grootste belang is het echter dat men met die dijk Uiterkerke-Damme, er voor het eerst werkelijk in geslaagd is de natuur te remmen, het zeewater te dwingen een andere dan zijn normale weg te volgen. De strijd van de mens tegen het water was definitief begonnen...

In deze korte uiteenzetting hebben we gepoogd een aantal aspecten van de Duinkerke III-B transgressie te belichten.

Wat de *datering* ervan betreft, stellen we een nieuwe, ruimere tijdspanne voor. 1134, gewoonlijk met de Duinkerke III-B geïdentificeerd, beschouwen we slechts als de *climax* van een lange overstromingsperiode: gedurende *de ganse XIIe eeuw (1100-1180)* werd, o.i. de Vlaamse kustvlakte

(44) zie Amerijckx J., *Ontstaan en evolutie van het Zwin*, fig. 1, blz. 100

(45) *Historische geografie...* 1200, blz. 28, voetnoot 1.

(46) De Keyzer R., *De ontwatering...*, fig. 1, blz. 120.

ten noordoosten van Brugge door hoge en soms katastrofale vloed en geteisterd.

Het *dijkensysteem*, als defensie tegen het zeegevaar opgetrokken, vormt, denken wij, *één geheel*, in één maal opgetrokken *van Uitkerke tot Damme*. En dit zeker *vóór 1134*. Het bestaan van een oude zeegeul ten zuiden van Hoeke verklaart dan de grillige loop van het dijkstuk Hoeke-Damme.